

Диндерде улут түшүнүгү

Өскөнбай Зууридинов
ОшМУ теология факультетинин окутуучусу
batken86@gmail.com

Аннотация

“Динди адам ойлоп тапкан” деген теория менен бирге “дин адамдын ичинде, адамдын бир бөлүгүн түзөт” деген теориянын бар экенин унутпоо керек. Баалуулуктардын эң башында дин турары талашсыз. Биз бул макалада диндердин улуттук түшүнүккө берген бааларына көз чаптырдык. Аталар культу же аталардын арбагына сыйынууну негиз алган диндердин тарапкерлеринин улутчулдук сезими күчтүрөөк экенин көрдүк. Дүйнөлүк диндер улут түшүнүгүнө орун бербегени менен, айрым улуттар тарабынан улуттук баалуулукка айланганына күбө болдук.

Ачкыч сөздөр: христианчылык, ислам, буддизм, индуизм, жайнизм, иудаизм, зороастризм, даосизм, конфуциянизм, синтоизм.

Abstract

There are two theories about origin of religions; first theory is the religion founded by man and second theory is homo religious. The best spiritual morality is religion. In this article written about national understanding of all religions. The nation understanding of members of religions which based on the cult of ancestors are higher than following others. The world religions aren't takes place an any national concepts but we saw that some ethnic groups are turned religions to national values.

Key words: Christianity, islam, buddhism, hinduism, jainism, judaism, zoroastrianism, taoism, confusianism, shintoism.

Киришүү

Изилдөөчүлөр диндерди категорияларга бөлүшөт. Биз анын ичинен дүйнөлүк диндер жана улуттук диндер деген классификацияны негиз алып, диндердеги улут түшүнүгүн экиге бөлүп карайбыз. Анткени дүйнөлүк динде адам динди өз-эрки менен тандап алат. Улуттук динде болсо ишеним адамга ата-энесинен салт катары берилет. Адамдын улут түшүнүгүнүн калыптануусунда динди өз эрки менен тандоонун же үй-бүлөсүнөн мурас катары алуунун олуттуу таасири болот. Биринчисинде көп улуттуулук, экинчисинде улутчулдук түшүнүгү жатат.

Дүйнөдө динсиз бир да улут болгон эмес. Атеизм жеке адамдардын көз карашы жана аны кайсы бир улутка таандык пикир катары таңулоо туура эмес. Дин болсо улуттардын ажырагыс бир бөлүгүн түзөт. Айрым улуттар өздөрүнүн улуттук

баалуулуктарын диндери аркылуу бекемдешсе, айрым диндер эки башка улутту бир туугандыкка алып барат. Муну менен бирге диндердин улут түшүнүгүнүн калыптануу жараянына да байкоо жүргүзөбүз.

1. Дүйнөлүк диндерде улут түшүнүгү

Дүйнө элине жайылууну көздөгөн жана миссионердик иш-аракет жүргүзгөн динди дүйнөлүк дин дейбиз. Христианчылык, ислам жана буддизм дүйнөлүк диндер деп эсептелет.

1.1. Христианчылыкта улут түшүнүгү

Иисус Христос жөөттөрдүн арасында чоңойгон жана Библиянын Жаңы Осуят бөлүмү анын өмүр-баяны, иш-аракеттери тууралуу кабар берет. Иисус Христостун иш-аракеттеринде улут катары жөөттөр тууралуу баяндайт. Ал өзүн бир гана жөөттөр үчүн жиберилгенин айтат¹. Шакирттерине болсо, динге чакыруу үчүн бир гана жөөттөргө баргыла дейт. Ошондой эле башка улутка динди жеткирүүгө тыюу салат². Ал эми крестте өлтүрүлүп, кайрадан тирилгени тууралуу айтылган окуядан кийин Иисус шакирттерине дүйнө элине динди жеткирүүгө үгүт жасайт³. Демек, христианчылык алгач жөөттөр арасында жайылган, андан кийин дүйнө элине таркаган.

Ошондой эле Жаңы Осуят бизге христианчылыктагы дин бир тууган деген түшүнүктү чагылдырат. Иисус Христос адамдарга үгүт-кеңешин айтып жаткан учурда сырттан бирөө келип, аны энеси менен бир туугандары чакырып жатканын айтат. Ошондо Иисус чыныгы бир туугандарым деп, ошол жерде сөзүн угуп отурган адамдарды көрсөтөт⁴. Иисус бул жерде карын бир тууганынан да диндеш бир тууганын жогору коёт. Демек, христианчылыкта улут маселесине алгач маани берилгени менен кийинчерээк башка нукка бурулуп, динде бир туугандык түшүнүгүнө айланган. Натыйжада христианчылыкта улутчул түшүнүктөн интернационалдык түшүнүккө карай уланган процессти көрүүгө болот.

1.2. Исламда улут түшүнүгү

Ислам дини бир улуттун башка улутка үстөмдүк кылуусуна тыюу салган. Ал эле эмес, башка улутту кемсинтүүгө да жол бербейт. Анткени адамдардын ар түстө жана ар тилде

¹ Караңыз: Библия, Матфей, 15/24.

² Караңыз: Библия, Матфей, 10/5-6.

³ Караңыз: Библия, Матфей, 28/19.

⁴ Караңыз: Библия, Матфей, 12/46-50; Марк, 3/31-35; Лука, 8/19-21.

жаратылуусу-бул Алланын бардыгына далил катары көрсөтүлөт¹. Ошондой эле Алла адамдарды бир ата жана бир энеден жаратып, андан таркагандарды бири-бири менен таанышсын деген максатта элдерге жана коомдорго бөлгөнүн Курандын аятында белгилейт². Куранда мусулмандар бир тууган деп айтылат жана араздашкан диндеш бир туугандарды жараштыруу буйрук кылынат³.

1.3. Буддизмде улут түшүнүгү

Буддизмдин негиздөөчүсү Сиддхартха Гаутама Шакьямуни башкаруучулар катмары болуп эсептелген кшатрия кастасынан чыккан. Ал хандын үй-бүлөсүндө төрөлгөн⁴. Ошого карабастан Будда даражасын алгандан кийин коомдогу таптык ишенимге каршы күрөшкөн⁵. Анын доорунда жана учурда да индуизмде коом төрт катмарга бөлүнгөн. Ал тууралуу индуизмде токтолобуз. Будда ошол төрт катмар түшүнүгүнө каршы иш жүргүзгөн жана бардык адамдар бирдей даражада деген түшүнүктү жайган. Буддизмдеги миссионердик аракеттер аталган динди жаюу үчүн дүйнөнүн төрт бурчунда байкалат. Натыйжада буддизмде да жеке улут деген түшүнүккө кездешпейбиз. Жогорудагы дүйнөлүк диндерде айтылгандай эле бул динде да динде бир туугандык түшүнүгү жогору турат. Ошол эле учурда улутташкан буддизмди унутпоо керек. Ага ламаизм, кытай буддизми мисал боло алат.

Жыйынтыктап айта кетсек, дүйнөлүк диндер статусундагылар үчүн белгилүү бир улут эч кандай мааниге ээ эмес. Анткени алар динде бир туугандык принцибин карманышат. Ал диндердин бирөөсүнө өткөн адамдын улуту өзгөрбөйт, болгону ишеними өзгөрөт. Анткени аталган диндер улуттук үстөмдүк же улутчул түшүнүккө жол бербейт.

2. Улуттук диндерде улут түшүнүгү

Кайсы бир улутка таандык жана миссионердик иш-аракет жүргүзбөгөн динди улуттук дин дейбиз. Индуизм, иудаизм, зороастризм, даосизм, конфуциянизм, жайнизм, синтоизм улуттук диндерге кирет.

2.1. Индуизмде улут түшүнүгү

¹ Караңыз: Куран. Рум сүрөөсү 22-аят.

² Караңыз: Куран. Хужурат сүрөөсү 13-аят.

³ Караңыз: Куран. Хужурат сүрөөсү 10-аят.

⁴ Ali İhsan Yitik. *Hint Dinleri*. –İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2005. -45-4-бб.

⁵ Ali İhsan Yitik. *Hint Dinleri*. -54-бет.

Индуизм Индияда жашаган жергиликтүү элдин дини. Бул диндин кантип пайда болгону тууралуу төмөнкүдөй маалымат айтылат: Б.з.ч. 2000-1500-жылдары арийлер Индияны басып алат жана жергиликтүү дравид маданияты менен арий маданияты жуурулуп, натыйжада жаңы дин пайда болот. Учурда ал индуизм деп аталат.¹

Индуизм бир гана индустарга таандык дин. Анын каста системасы коомдук түзүлүштү, ошондой эле улутту бир калыпта кармап турат. Коом төрт катмарга бөлүнгөн. Биринчи катмар брахминдер жана алар кудай Брахманын оозунан жаратылган. Экинчи катмар кшатрийлер жана алар кудай Брахманын колунан жаратылган. Үчүнчү катмар вайшийлер жана алар кудай Брахманын курсагынан жаратылган. Төртүнчү катмар шудралар жана алар кудай Брахманын бутунан жаратылган. Ар катмар өз ичинде гана бири-бири менен мамиле кылат жана жогорку каста үчүн өзүнөн төмөнкү кастадагылар кир болуп эсептелет. Кастага кошулбаган катмарды паря дешет жана алар каста системасынан сырткаркы адамдарды түзөт². Башка улут тун өкүлдөрү беш катмарга кошулбайт жана эң төмөнкүдөн да төмөнкү катмардан деп эсептелет.³

2.2. Жайнизмде улут түшүнүгү

Жайнизм менен буддизм дээрлик окшош тарых жана ишенимге ээ. Жайнизмди негиздеген Вардхамана да Будда сыяктуу индуизмдеги негизги кудайларга курмандык чалуу жана коомдогу каста системасына каршы иш алып барган. Ал деле Будда сыяктуу кшатрия кастасынан чыккан⁴.

Жайнизмдин ишеним системасында бардык адамдар сыяктуу эле кудайлар да өлүшөт деп айтылат. Кудайлар деле адамдарга окшоп кармаларынын натыйжасында кайрадан төрөлүшөт.⁵ Жайнизмдин эрежелерин аткаргандар гана өлүмсүз рухка айланат жана түбөлүк бактылуулукка жетет⁶. Жайнизмдин эрежесин аткарбагандар жана башка диндегилер дүйнөгө кайра-кайра келе берет.

¹ Ali İhsan Yitik. *Hint Dinleri*. -4-бет.

² Ali İhsan Yitik. *Hint Dinleri*. -16-17- бет.

³ Ekrem Sarıkçıoğlu. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. -Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004. -174-175-66.

⁴ Ali İhsan Yitik. *Hinduizm'in Diğer Dinlere Bakışı//DEÜİFD*. -96-бет.

⁵ Rukiye Karaali. *Hint Kökenli Dinlerde Kurtuluş//A.Ü.S.B.E*. 2008 88-бет. (Магистратуралык диссертация)

⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. -Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004. -185- бет.

2.3. *Иудаизмде улут түшүнүгү*

Иудаизм деген аталыш өзү эле улутчулдук түшүнүктү чагылдырып турат. Жөөттөрдүн тарыхына көз жүгүртсөк, улуттук түшүнүктөрү кандай жолдор менен калыптанганын көрүүгө болот. Б.з.ч. 6-кылымда жөөттөрдүн Вавилонияга сүргүнүнөн кийин жөөттөрдүн арасында улутчулдук сезим пайда болот. Сүргүндөн азыркы Палестинанын аймагына кайтып келгенден кийин жөөттөрдүн дини толук түрдө улуттук динге айланат. Иуда болсо Исраилдин (Жакып) он эки уулунан бирөөсү болгон жана сүргүндөн кайткандан кийин анын урпактары улуту башка диндеш бир туугандарынан айырмаланып туруу үчүн Иуданы өздөрүнүн улут аты катары колдонушат. Иудаизм болсо ошол улуттун улутчул маанайдагы динин түшүндүрөт¹.

Жөөттөр өздөрүн кудайдын балдары² же кудайдын тандалган эли³ катары көрүшөт. Бул болсо башка улуттардан үстөмдүк ишенимдерин көрсөтүп турат. Араптар менен жөөттөрдүн келишпестиктеринин түпкүрүндө да өздөрүн жогору коюу өзгөчөлүктөрү турат. Анткени Ибрахим пайгамбардын эки аялы болгон. Өзүнүн аялы Сара жана андан Исхак төрөлгөн. Күнү Хажар жана андан Исмаил төрөлгөн. Жөөттөр Сарадан төрөлгөн Исхактан тараган. Хажардан төрөлгөн Исмаилден араптар тараган⁴. Ошондон улам араптарды кулдун/күндүн балдары катары көрүшөт. Байыртадан бери эки тууган элдин келишпестигинин себебин ошого таяндырышат.

Бул динде улут менен ишеним ушунчалык бири-бирине аралашып кеткендиктен бир эле аталыш улуттун да, диндин да маанисин түшүндүрө турган болуп калган. Бирок башка улуттан да ал динге өтсө болот. Ал үчүн динди кабыл алуучу адамдан белгилүү шарттар талап кылынат. Тарыхта жөөт эмес иудейлер көп эле кездешет жана алардын урпактары учурда деле жашап келе жатат. Биз мындан иудаизмдин алгач башка улутка да үгүт ишин жүргүзгөнүн, убакыттын өтүшү менен улутташып кеткенин түшүнсөк болот⁵.

---

¹ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük. *Dinler Tarihi*. –Ankara: Ocak Yayınları, 2002. -205-206- бб.

² Караңыз: Библия. Забур. 2/7.

³ Караңыз: Библия. Мыйзамды кайталоо. 7/6; 14/2.

⁴ Караңыз: Библия. Башталгыч. 16/1-3; 17/18-21.

⁵ Кеңири маалымат үчүн: Mehmet Katar. *İsrail Kavminin Seçilmişliği Üzerine Bir Araştırma/İslami Araştırmalar*. Sayı: 4. XX том. 172-177-бб.

2.4. Зороастризмде улут түшүнүгү

Зороастризм байыркы Иранда пайда болгон жана перс элине таандык дин болуп эсептелет. Зороастрдын өмүрүн карап көрсөк, исламдагы пайгамбарлык түшүнүгү менен төп келчү тарабы көп кездешет. Зороастр өзүнүн үгүт иштерин перстердин арасында жүргүзгөн. Виштаспа падышанын жакын адамына айлангандан кийин мамлекеттик деңгээлде иш жүргүзө баштайт. Виштаспа падыша түрк тектүү элдер менен болгон салгылашууда жеңилет жана Зороастр падышанын жакын адамдарынан болгондуктан ал да согушта өлөт же өлтүрүлөт¹. Ошондон улам түрк тектүү элдер (туранийлер) Зороастризм үчүн кооптуу эл катары мүнөздөлөт. Зороастризмде акырында Саошьянт аттуу куткаруучунун келе турганы айтылат. Анын жакындаганын түрк, арап элдери жана римдиктердин Иран аймагына жасаган эбегейсиз чабуулдары кабар берет². Зороастризмде дуалисттик (эки кудайлуу) ишеним орун алгандыктан жакшылар менен жамандардын, жакшы кудай менен жаман кудайдын жана алардын тарапкерлеринин ортосунда тынымсыз күрөш жүрүп турат. Ошондой эле грек, римдиктер, түрк элдери жана араптар шайтандын аскерлери катары ыйык деп эсептелген китептери Авестада баяндалган³.

2.5. Даосизм жана конфуциянизмде улут түшүнүгү

Даосизм менен конфуциянизм бакыркы кытайдын эгиз ишеними катары таанылгандыктан эки динге бир учурда көз жүгүртөбүз. Даосизмдин негиздөөчүсү Лао-цы да, конфуциянизмдин негиздөөчүсү Конфуций да жаңы дин тууралуу сөз кылган эмес. Алар өздөрүнө чейинки байыркы кытайдын эски ишенимин реформалаган реформатор катары кабыл алынат.

Даосизмдин негиздөөчүсү Лао-цы элди Дао деген (сөздүк мааниси жол, бирок жаратуучу күчтү түшүндүрөт) күчтүн эркине баш ийүүгө чакырган. Бирок анын пикирлери башкаруучулар тарабынан жактырылган эмес. Анткени согушка каршы болгон жана элди пассив жашоого үндөгөн. Ошондой эле элдик маданиятты адамдын чыгармасы деп таанып, четке каккан. Өз ара бири-бирине жакшы мамиледе болгондой жана урмат

¹ Şinasi Gündüz. *Mecusilik/Yaşayan Dünya Dinleri*. -Ankara: D.İ.B. (editör: Şinasi Gündüz), 2010. -509-бет.

² Ekrem Sarıkçıoğlu. *Mecusi Dininde Mehdi İnanıcı*//A.Ü.İ.F.D. Sayı: 7. 1986. 4-бет.

³ Ekrem Sarıkçıoğlu. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. -127- бет

көрсөткөндөй эле башка элдерге да ошондой мамиле жасоого чакырган¹.

Конфуцийдин китептери анын көзү өткөндөн кийин бийлик тарабынан жактырылат жана мамлекеттик кызматка адамдарды Конфуцийдин китептеринин негизинде ала башташат. Конфуцийдин урматына император өлкөнүн ар тарабында курмандык чалууну буйруйт. Натыйжада Конфуциянизм деген дин пайда болот. Ал кытайдын расмий жана улуттук динине айланат. Конфуцийдин максаты байыркы Кытайдагы көсөм башкаруучулардын Кытайга тынчтыкты кандай жол менен алып келишкенин түшүндүрүү болгон. Ал "жу" деген аталыштагы акылмандардан куралган класстын окуусун элге жөнөкөйлөтүп берген. Элге өтмүштү унуттурбай, идеалдуу жаштардан куралган катмарды өстүрүп чыгаруу үчүн күрөшкөн. Идеалдуу жаштар бийликке келгенде өлкөгө да жыргалчылык келет деген ойдо болгон².

Учурда эки динде тең өлгөн аталарынын урматына курмандык чалышат жана сыйынышат. Ошону негиз алып, кандай болбосун бул эки дин толук түрдө улуттук дин жана улуттук кызыкчылыкты көздөйт деген ойду айтууга болот. Анткени аталарынын жолун жолдоо жана алардан душман күчтөргө каршы жардам суроо принциби орун алган.

2.6. Синтоизмде улут түшүнүгү

Синтоизм япон элинин улуттук дини жана ал "кудайлардын жолу" дегенди түшүндүрөт. Буддизм Японияга 6-кылымда келе баштаган кезде япондор өздөрүнүн ишенимдерин буддизмге аралаштырбоо үчүн жогорудагы аталышты колдоно башташкан³.

Синтоизм дининде өлгөн аталар камиге айланат жана алар өздөрүнүн урпактарын колдойт, коргойт. Сегиз миллион айланасында ками бар деген ишеним бар жана алар өлгөн аталарынын арбактары болуп эсептелет. Өлгөн аталарынын баары эле ками боло бербейт. Император күндүн камиси Аматаэрасунун жердеги өкүлү, уулу болуп эсептелет⁴. Синтоизмде да дин жана ишеним балага үй-бүлөсүнөн өтөт. Мына ушундай жол менен урпактан-урпакка, муундан-муунга диний жана улуттук баалуулуктар өтүп турат. Аталары өлсө деле урпактары

¹ Ahmet Güç. *Taoizm//Yaşayan Dünya Dinleri*. -403-404- беттер.

² Ahmet Güç. *Konfüçyanizm// Yaşayan Dünya Dinleri*. -383-386-беттер.

³ Günay Tümer- Abdurrahman Küçük. *Dinler Tarihi*. -74-бет.

⁴ Günay Tümer- Abdurrahman Küçük. *Dinler Tarihi*. -75- бет.

менен байланышы үзүлбөйт. Мындай ишеним адамдарды улуттук баалуулукту бекем карманууга чакырат.

Корутунду

Диндер өзүнө тарапкер чакыруучу жана атадан балага өтүүчү негизги эки өзгөчөлүккө ээ. Эгер бир дин өзүнүн тарапкерин көбөйтүү жана дүйнөгө жайылууну көздөсө, ал динде улут маселеси эч кандай мааниге ээ эмес. Ал дин үчүн динде бир туугандык түшүнүгү биринчи орунда турат. Дүйнөлүк дин ар кандай улуттарга өзүнүн ичинде бирдей статусту ыйгарат. Улуттук баалуулуктан диний баалуулукту жогору койгондуктан, бул жерде улуттук баалуулук эч кандай мааниге ээ болбой калат. Диндин ичинде өзүнө жараша жаңы бир улутту жаратат. Исламдык термин менен аны “үммөт” деп коёбуз.

Ал эми улуттук диндерде өзүнүн улуту биринчи орунда турат. Анткени ал дин ошол улут менен бирге жашайт. Ал улут болбосо, ал дин да жашай албайт. Ошондой эле улуттук баалуулукту туу туткандыктан, албетте башка улуттарды өзүнөн кийинки орунга коёт жана алар менен болгон мамиледе да өз таасирин көрсөтөт.

Колдонулган адабияттар

Библия

Курани Карим

Karaali Rukiye. Hint Kökenli Dinlerde Kurtuluş//Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. –Ankara, 2008. (Магистратуралык диссертация).

Katar Mehmet. İsrail Kavminin Seçilmişliği Üzerine Bir Araştırma//İslami Araştırmalar Dergisi . -2007. -№, 4. -Т. 20.

Sarıkcıoğlu Ekrem. Mecusi Dininde Mehdi İnancı//A.Ü.İ.F.D. -1986. -№, 7.

Sarıkcıoğlu Ekrem. Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi. –Isparta, 2004.

Tümer Günay- Küçük Abdurrahman. Dinler Tarihi. –Ankara, 2002.

Yaşayan Dünya Dinleri. –Ankara, 2010.

Yitik Ali İhsan. Hint Dinleri. –İzmir, 2005.

Yitik Ali İhsan. Hinduizm’in Diğer Dinlere Bakışı//DEÜİFD. -1998. -№, 10.